

Богдан Прах

АПОСТОЛЬСЬКА АДМІНІСТРАЦІЯ ЛЕМКІВЩИНИ: СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ І КАНОНІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

У статті з'ясовані причини заснування Апостольської Адміністрації Лемківщини в контексті суспільно-політичного, культурно-національного і міжконфесійного життя регіону у першій половині ХХ ст., проаналізовані її юридичні і канонічні підстави. Автор доводить особливу зацікавленість у новій церковній структурі польської влади і москвофільських сил, які розглядали ААЛ чинником політики полонізації і регіоналізації Лемківщини, її відокремлення від українського національного руху.

Ключові слова: Українська Греко-Католицька Церква, Апостольська Адміністрація Лемківщини, регіоналізм, полонізація, москвофіли, український національний рух.

Богдан Прах

АПОСТОЛЬСКАЯ АДМИНИСТРАЦИЯ ЛЕМКОВЩИНЫ: СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ И КАНОНИЧЕСКОЕ ОСНОВАНИЕ

В статье раскрыты причины создания Апостольской Администрации Лемковщины в контексте общественно-политической, культурно-национальной и межконфессиональной жизни региона в первой половине ХХ в., проанализированы ее юридические и канонические основания. Автор доказывает особую заинтересованность в новой церковной структуре польской власти и москвофильских сил, рассматривающих ААЛ фактором политики полонизации и регионализации Лемковщины, ее отделения от украинского национального движения.

Ключевые слова: Украинская Греко-Католическая Церковь, Апостольская Администрация Лемковщины, регионализм, полонизация, москвофилы, украинское национальное движение.

Bogdan Prach

LEMKO APOSTOLIC ADMINISTRATION: ITS SOCIAL AND CULTURAL BACKGROUND AND ITS CANONICAL BASIS

The article discusses the reasons for the establishment of the Lemko Apostolic Administration in the context of social, political, cultural, national, and confessional life of the Lemko region in the first half of the 20th century and analyzes the legal and canonical basis of its existence. It demonstrates that the creation of the new church structure served the interests of Polish authorities and local Russophile circles who viewed the AAL as a factor that would foster the policy of polonization and «regionalization» of Lemkivshchyna and separate it from the Ukrainian national movement.

Keywords: *Ukrainian Greek Catholic Church, Lemko Apostolic Administration, regionalism, polonization, Russophiles, Ukrainian national movement.*

Лемківщина належить до земель, які внаслідок історичних і політичних катаклізмів ХХ століття опинились за межами України і які донині залишаються поза належною дослідницькою увагою. Цей регіон, здавна заселений мешканцями східнослов'янської етнічної та східнохристиянської релігійної приналежності, своїми коренями глибоко пов'язаний з Руссю-Україною, упродовж віків зберігав оригінальну культуру, народний побут, духовні традиції. Особливе місце в історії й сьогоденні лемків посідає Церква – важливий чинник їхнього духовного самоусвідомлення і націєтворення. Попри історичні поневіряння, тривалу внутрішню боротьбу різних орієнтацій, руйнівні впливи зовнішніх політичних сил, воєнні лихоліття та депортації населення Лемківщини своїми ментальними зв'язками продовжує об'єднувати значну частину українців.

Оригінальна культура і церковне життя лемків викликали небиякий науковий інтерес до регіону ще в кінці ХІХ – першій половині ХХ ст. [див., зокрема: 16; 17; 18; 20; 22; 27; 31; 37; 50]. Натомість у повоєнний час його вивчення в Україні фактично припинилось. Від 60–80-х рр. помітнішає увага до цього краю польських дослідників та українців діаспори [21; 28; 30; 34; 35; 36; 39; 47; 48]. Однак для наукових і громадських кіл України церковне життя Лемківщини залишається ще terra incognita. Чи не найбільше це стосується Апостольської Адміністрації Лемківщини (ААЛ), котра зусиллями уряду II Речі Посполитої та Римського Апостольського престолу була виокремлена у 1934 р. з Перемишльської єпархії Греко-Католицької Церкви (ГКЦ).

Заснування ААЛ зумовлене низкою суспільно-політичних і міжконфесійних процесів, що їх переживав Західноукраїнський регіон у кінці ХІХ – першій половині ХХ ст., і відобразило гли-

бинні духовні зрушення у лемківській спільноті того часу. ААЛ залишила очевидний слід в житті ГКЦ, що був неоднозначно сприйнятий як на Лемківщині, так і в Галичині. Донині коротка історія ААЛ викликає різні оцінки. Тож, поза сумнівом, дослідження цієї теми становить неабиякий науковий інтерес, і це підтверджує факт відновлення уваги до історії ААЛ новітньої, насамперед польської, історіографії [29; 32; 38; 44; 49]. Однак, чимало питань стосовно причин і обставин заснування ААЛ, канонічних підстав її діяльності, участі у суспільно-релігійному житті регіону ще чекають на відповідь. Наукове, неупереджене вивчення цих питань дозволить закрити ще одну маловідому сторінку в історії Української Церкви.

Отже, насамперед, з'ясуємо історичну генезу Апостольської Адміністрації Лемківщини – соціально-економічні, ідейно-політичні, національно-культурні процеси, які відбувались у регіоні на початку ХХ ст. й у міжвоєнний період і заклали передумови нової церковної структури.

Соціально-економічний портрет Лемківщини зумовлений передусім природними особливостями краю, що спричинили зайнятість місцевого населення у сільському господарстві, вівчарництві, ремісництві, каменярстві, бджолярстві, народних промислах. У багатьох історичних дослідженнях висвітлені факти недорозвинутості інфраструктури регіону, примітивних методів ведення господарства, загальної бідності населення. Зазначене гальмувало економічний поступ Лемківщини навіть після скасування у 1848 р. панщини. Перша світова війна і розпад Австро-Угорської імперії ще більше посилили занепад регіону. За тривалого перебування під іноземним економічним і політичним гнітом (Карпатський край у складі Австро-Угорщини і II Речі Посполитої залишався чи не найменш розвинутим і юридично упослідженим) лемки прагнули соціально-економічної консолідації.

Головним суб'єктом суспільного життя місцевого населення була громада. Її структура віддзеркалила соціальне розшарування лемків і їх традиційний побут. Провід у громаді вели заможні «газди» і «князь» (відповідник солтиса) – зазвичай, представник родини з давніми привілеями. У їхніх руках перебували найприбутковіші галузі. Соціальна напруженість у регіоні накладалась на політичну (що після входження частини Лемківщини до Польщі лише посилилась), національну (через осадництво поляків, євреїв,

словаків, угорців, румунів) і культурну (активність іонаціональних товариств). Це, з одного боку, призводило до сутичок з владою, селянських бунтів і міграції у пошуках заробітку, що ускладнювало процес етноконсолідації лемків, з іншого – сприяло їхньому прагненню до консервації сформованих суспільного побуту та етосу. Останнє зумовило особливе плекання лемками своїх традицій, їх протидію асиміляції, згуртування навколо Церкви як консолідуючої інституції не лише у духовному, а й громадському житті.

Низький рівень економічного розвитку і політична безправність підважували еміграційні настрої, що негативно вплинули на демографічну ситуацію. Переписи 1921 і 1931 рр., проаналізовані у низці досліджень, засвідчили поступове зменшення автохтонного населення Лемківщини, збільшення тут іонаціонального елемента і змішаних шлюбів. Зазначене також загрожувало етнічній єдності лемків, збереженню ними набутих форм суспільно-громадського життя. Революційні події в Європі і Росії, Перша світова війна, Радянсько-польська війна 1920 р. спричинили нові хвилі еміграції та денаціональні тенденції. Активізується включення лемків – культурної і церковної інтелігенції, міщан і селян у політичну діяльність.

Вказані соціальні процеси справили глибокий вплив на ідейно-політичне життя Лемківщини. Плекання лемками своїх традицій та їх консерватизм підживлювались ідеями старорусинства, що мали багатьох прихильників у Галичині й на Підкарпатті, зокрема серед греко-католицьких священиків. Виходячи з культурно-історичної орієнтації на давньоруську спадщину, старорусинство протистояло не лише чужим ідейним і культурним впливам, а й українському національному рухові, гальмуючи цим націєтворчий процес українських етнічних груп. Періоду розпаду Австро-Угорської монархії Лемківщина пережила кілька хвиль переслідування старорусинської інтелігенції і духовну трагедію Талергофу, що посилило у цьому середовищі панруські настрої, акумульовані москвофілами, або русофілами [15]. Їх ідеологія ґрунтувалась на уявленні про історію Галицької і Підкарпатської Русі як складової російської історії, а місцевих русинів – як частини «общерусско-го» народу [14, с. 25].

Перша світова війна поглибила поляризацію лемків на проукраїнські та проросійські сили. Цей поділ засвідчили дві республіки, що постали тут у 1918 р.: Східнолемківська прагнула приєднання

до Західноукраїнської Народної Республіки, Західнолемківська – до Росії [23, с. 279–284; 43, с. 313–350]. Ліквідація цих політичних утворень польським військом зумовила антипольські настрої лемків, їх ідейне зближення з галичанами, більшу прихильність русинів Карпатського регіону до української національної ідеї.

20–30 роки ХХ ст. у суспільно-політичному житті Лемківщини були позначені протистоянням русофільських та українських сил, що діяли головно в культурно-освітній царині. З огляду на переважаюче сільське і малописемне населення, москвофіли зосередились на розбудові мережі кредитних спілок («Руська каса», «Руський рольничий союз»), читалень Товариства ім. М. Качковського. Українські кола закладали філії Товариства «Просвіта». Її осідок у Львові 1932 р. відновив Лемківську комісію, що розпочала збір україномовної літератури, видавничу серію «Лемківська бібліотека»; через два роки у містах Східної Лемківщини було 20 читалень «Просвіти». З 1934 р. у Львові виходить проукраїнський тижневик «Наш Лемко», у Сяноці засновано Музей «Лемківщина». «Шематизм» греко-католицького духовенства ААЛ подає дані про існування у багатьох селах і містечках гуртків «Рідної школи», філій руханково-пожежного Товариства «Луг», «Союзу українок». Працював український актив і в господарській царині: попри існування у регіоні кооперативів, що входили до польського Кооперативного Союзу, відкривав свої – від Ревізійного Союзу Українських Кооперативів; діяло також галицьке агрономічне Товариство «Сільський господар», «Маслосоюз», курси «Народної торгівлі» [4, с. 1–162; 42, с. 17–39].

Українському впливові на Лемківщині протистояла польська влада. Діючи методами державно-національної і культурної полонізації, вона розпочала масштабну акцію асиміляції лемків, їх відірваності від свого національного коріння. Насамперед, було скасовано українську мову у місцевому судочинстві, 1934 р. частину лемківських повітів приєднано до Краківської судової апеляції. З огляду на закон про особливий режим у прикордонній смузі, громадське життя місцевих громад поставлено під контроль поліції [13]. 1934 р. утворено Бюро у справах національностей при Раді міністрів Польщі, у ньому – Комітет у справах Лемківщини, до якого увійшли представники МВС, Міністерства оборони, куратори Краківського і Львівського освітніх округів. Цього ж року засновано Комісію з наукових досліджень східних земель; її Лемків-

ський відділ, вивчаючи історію і культуру краю, мав обґрунтувати його регіоналізм і право на колонізацію польськими осадниками. Комісія запропонувала включення частини Лемківщини (Сяноцького і Кросненського повітів) до Краківського воєводства, всебічну підтримку священників і вчителів з лемків і поляків, сприяння полонофільським рухам й обмеження українських задля «збереження лемківської самобутності» [11; 50, s. 54]. Виходячи з неабиякого впливу на місцеве населення Греко-Католицької Церкви та її українське спрямування, пропаговано ідею від'єднання частини лемківських парафій від Перемишльської єпархії.

Культурну полонізацію лемків здійснювало Товариство школи людової, що протистояло українському шкільництву. Виселялись українські учителі, навчання велося лемківською говіркою, у новоукладеному «Лемківському букварі» подавались польські патріотичні тексти [24, с. 115–116]. Учасники Народи польських шкільних інспекторів (Новий Сонч, 1933 р.) у своїй резолюції вимагали цілковитого усунення українців з освітнього процесу [24, с. 116]. Закривались філії «Просвіти», заборонялась українська періодика. Натомість підтримувались москвофільські партії (Руська селянська організація, Руська аграрна партія), товариства і видання (Лемко-Союз, тижневик «Лемко»). Ці акції, спрямовані, з одного боку, на етнічну ізоляцію і штучний сепаратизм Лемківщини, з іншого – її відірваність від Галичини та українського національного руху, перешкождали формуванню української ідентичності лемків, що відповідало планам польського уряду з утворення унітарної держави.

Інструментом полонізації та регіоналізації лемків стала також Церква. Польська влада прагнула посилити позиції у регіоні Римо-Католицької Церкви (РКЦ) – розширенням мережі парафій західного обряду, заснуванням латинських ректоратів (наприклад, у Гладисові, Висовій, Ізбах, Снітниці Горлицького повіту, Лабовій, Верхомлі Великій Новосончівського повіту, Цісні Ліського повіту [1, sygn. 1058, k. 54], запровадженням римо-католицьких церковних свят, заохоченням молодіжних осередків. Зроблено спробу ввести латинський алфавіт і григоріянський календар у Греко-Католицькій і Православній Церквах. Але просування РКЦ сприймалось більшістю лемків як наступ на їхні традиції й не мало широкої підтримки.

Відтак, ефективніший засіб політики регіоналізації влада збачила у Православній Церкві, адже більшість православних

священиків на Лемківщині належали до москвофільського табору. Польський уряд підтримав ініціативу православних єпископів Юрія (Ярошевського) і Діонісія (Валединського) щодо визнання вселенським патріархом автокефалії Православної Церкви в Польщі (ПАПЦ), попри заперечення цього з боку Москви. ПАПЦ розглядалась владою ще одним чинником обмеження впливу проукраїнської Греко-Католицької Церкви на Лемківщині.

Загострення міжконфесійної ситуації, спричинене такою політикою, знайшло свій вияв у т. зв. Тилявському розколі, внаслідок якого у 1926–1932 рр. до 40 сіл і від 17 до 19 тис. осіб, переважно у центрально-східній частині Лемківщини, перейшли на православ'я [33, s. 289–290]. Відбулись зіткнення віруючих та, у порушення ст. 14 Конкордату, підписаного між Польською державою та Апостольською столицею 1925 р., – захоплення і пограбування православними греко-католицьких храмів, що зумовило активне втручання у релігійний конфлікт місцевої влади і поліції. Вже 1928 р. новопосталі православні приходи отримали реєстрацію у Міністерстві віровизнань і громадської освіти Польщі. 1929 р. за ініціативи предстоятеля ПАПЦ, митрополита Діонісія (Валединського) засновано Галицьку православну місію для лемків [26, с. 113; 33, s. 285–297]. У 1932 р. на Лемківщині діяло сім штатних філій: шість – у підпорядкуванні православній парафії Львова, одна – Пйотркова [26, с. 113–114; 41, s. 56–57]. Набуття юридичного статусу православних приходів активізувало їх агітацію у співпраці з греко-католицьким москвофільським духовенством, яке міцно трималось російської вимови у богослужінні. Ці події ще більше поглибили ідейне протистояння в регіоні.

З огляду на загострення релігійної ситуації та рекомендації Комісії з наукових досліджень східних земель польський уряд ініціював утворення автономної греко-католицької структури, яка б, з одного боку, зупинила міжцерковні сутички, з іншого – сприяла збереженню духовних традицій лемків. Такою, принаймні, була офіційна версія влади. А головними промоторами ААЛ названо греко-католиків–лемків, незадоволених українізацією церковного життя, змінами у літургійній практиці, що їх проводив перемишльський єпископ Йосафат Коциловський. Відомим є факт звернення делегації москвофілів до апостольського нунція Франческо Мармаджі під час його відвідин у 1933 р. Кричиці. Цю групу очолили адвокат Орест Гнатишак (однокласник тодішнього міністра вну-

трішніх справ Польщі Броніслава Перацького), учитель Мефодій Трохановський (укладач першого друкованого «Лемківського букваря») та о. Йоан Полянський, наближений до «Лемко-Союзу», провід якого просував ідею окремої греко-католицької єпархії для лемків [28, с. 76–78; 30, с. 243]. Делегати просили нунція, а також примаса Польщі, кардинала Августа Гльонда і генерала Товариства Ісуса Володимира Ледуховського підтримати цю ідею [46, с. 300]. Ї невдовзі Конвенцією від 9 лютого 1934 р., погодженою Апостольською Столицею та урядом Польської Республіки, і Декретом Конгрегації Східних Церков від 10 лютого 1934 р. засновано ААЛ, яку виведено з-під юрисдикції Перемишльської єпархії. Адміністратором ААЛ номіновано москвофіла о. Василя Масцюха [5, с. VII; 29, с. 249; 32, с. 65–68; 46, с. 301–302].

Декрет Конгрегації Східних Церков був прийнятий без погодження з галицьким митрополитом кир Андреем Шептицьким [28, с. 113; 42, с. 174; 46, с. 308; 49, с. 21–32; 52, с. 129]. Тому створення ААЛ можна розглядати не стільки церковною, скільки політичною акцією.

Відтак, особливо цікавим й чи не найменш з'ясованим в українській історіографії залишається питання канонічно-правного підґрунтя Апостольської Адміністрації Лемківщини. Насамперед зазначимо: канонічні підстави ААЛ не викладені у Декреті Конгрегації Східних Церков [його текст див.: 9, р. 80]. Відтак, важливе значення у висвітленні цього питання має лист апостольського нунція Франческо Мармаджі від 12 лютого 1934 р. до галицького митрополита кир Андрея Шептицького [вперше опублікований: 12]. Звернімося до цього документу. Автор листа намагається довести винятково релігійну мету заснування ААЛ, мотивуючи це рішення загостренням міжконфесійних суперечок на Лемківщині, котре вимагає рішучого втручання Риму, а також зною територією Перемишльської єпархії, що нібито ускладнює належний єпископський контроль за її парафіями. При цьому пояснює майбутній адміністративний статус ААЛ: вона залишиться у складі Перемишльської єпархії, лише буде виведена з її юрисдикції та підпорядкована Святому Престолу, який призначатиме адміністраторів. Апостольський нунцій запевняв: «Перемишльська дієцезія з правного погляду є неподільною, як і непорушною залишається єрархічна єдність церковної провінції». Тобто Декрет формально не порушував Конкордат 1925 р., не встановлював новий устрій у Га-

лицькій митрополії. І з огляду на державно-нормативне значення Конкордату, в листі зазначалось, що Декрет Конгрегації Східних Церков відповідає законодавству II Речі Посполитої.

Головний акцент при цьому робився на згадуванні Конвенції від 9 лютого 1934 р., підписаної тодішнім очільником Міністерства релігійних визнань і громадської освіти Польщі Янушем Єнджеєвичем, хоча й не ратифікованої Сеймом [32, s. 65–67]. (Цей документ, до речі, не був публічно оприлюднений чи надрукований в жодному урядовому виданні). За Конвенцією польська влада дозволила передати дев'ять деканатів Перемишльської єпархії, головно в її західній частині (їх перелік подано у Декреті Конгрегації Східних Церков), до нової еклезіальної структури, а також підтвердила державне фінансування адміністратора і трьох його помічників. У Конвенції зазначалось, що ААЛ засновується попередньо на десять років. Осідком адміністратора був названий Риманів Кросненського повіту.

Аналізуючи законодавчі підстави ААЛ, звернімося насамперед до Конкордату. Його прийняття було важливим актом для Греко-Католицької Церкви. Польська Конституція 1921 р. у ст. 114 визначала римо-католицизм релігію більшості нації, що посідає перше місце серед інших релігій країни [8]. Натомість Конкордат 1925 р. у ст. 1 ствердив рівність усіх обрядів Католицької Церкви. Ст. 9 Конкордату чітко окреслила адміністративно-територіальну структуру «обряду грецько-руського», репрезентованого Львівською церковною провінцією (Галицькою митрополією), котру складала Львівська архієпархія, Перемишльська і Станіславська єпархії. При цьому зазначалось, що Апостольська Столиця не здійснюватиме жодних змін у територіальних кордонах і структурі встановлених церковних провінцій без погодження з урядом Польщі [7, роз. 501]. Відтак, рішення Апостольської Столиці у справі заснування ААЛ формально відповідало букві Конкордату: адже Декрету від 10 лютого 1934 р. передувала Конвенція від 9 лютого 1934 р.

Питання канонічності ААЛ визначалось також Кодексом канонічного права. У ньому виписано статус Апостольської Адміністрації як частини «Народу Божого, що з огляду на особливі і вкрай вагомні причини не засновується Верховним Понтифіком в якості дієцезії; пастирський нагляд у ній доручається апостольському адміністратору, який керує нею від імені Верховного Понтифіка» [6, can. 371, § 2].

Звернімо увагу на ще один документ – «Modus Agendi» (Спосіб дій), що став важливим доповненням Декрету Конгрегації Східних Церков. Цей документ був спеціально оголошений апостольським нунцієм у Варшаві 30 липня 1935 р. задля вирішення питання кадрового забезпечення ААЛ. Останнє мало здійснюватися шляхом трансферу священників, заміни душпастирів-українців лемками і русофілами. А у Додатках до «Modus Agendi» вказувалось, що «всі священнослужителі, без погляду на кордони регіону, тобто Перемишльської дієцезії та Апостольської Адміністрації Лемківщини, мають право сповідати вірних в обох регіонах». Тобто, фактично, підтверджувалась канонічна безперервність юрисдикції правлячого архиєрея Перемишльської єпархії, що, вочевидь, мало нейтралізувати вороже ставлення до Декрету єпископа Йосафата Коциловського [46, s. 302–305].

Отже, попри те, що ААЛ формально залишилась у складі Перемишльської єпархії, відповідно – Галицької митрополії ГКЦ, її апостольський адміністратор не мав єпископської гідності, він уже не підпорядковувався перемишльському єпископу і галицькому митрополиту, отримавши право нагляду над церковним життям підлеглих йому деканатів. Тож, користуючись своїм статусом і маючи підтримку польської влади, перші адміністратори почали впроваджувати на Лемківщині зміни, спрямовані на усунення українського духу з церковного життя лемків. Перший адміністратор о. Василь Масцох заборонив у церквах ААЛ українські релігійні пісні (спів церковного гімну «Боже великий, єдиний, нам Україну храни» визнано негідною маніфестацією у сакральному місці), прикрашати церкви національною символікою, вести богослужіння українською мовою [1, sygn. 963, k. 266]. За нього проукраїнські священники, на основі домовленості про трансфер, були відіслані, на їх місця призначені москвофіли, що називали себе «католиками руського обряду» [2, sygn. 352, k. 82; 3, zespól 157 AAL, sygn. 3, k. 18; 42, s. 93]. Кандидатів на священницьке служіння з лемків відізвиано з українських семінарій Львова і Перемишля та переведено до Кракова і Дубна [42, s. 174–178]. Подібну політику проводили канцлер курії ААЛ о. Йоан Полянський, який тимчасово заступав у ній провід після смерті о. Василя Масцоха, та адміністратор о. Яків Медвецький. І вже у 1937 р. Краківський воеводський комітет у справах Лемківщини фіксував «позитивні наслідки» трансферу, який послабив позиції українського душпастирства [46, s. 306–308].

Ці дії відповідали намірам польської влади, що прагнула збити ААЛ інструментом роз'єднання лемків і галичан та поступової колонізації Лемківщини [1, sygn. 1058, k. 76]. Тому ААЛ була підтримана місцевими владними структурами, москвофільськими колами, Римо-Католицькою і Польською Автокефальною Православною Церквами. Мотиви цієї підтримки офіційно підтвердив лідер Національно-демократичної партії Польщі, натхненник лемківського регіоналізму Єжи Гертих, назвавши ідею створення ААЛ, за якої «Лемківщина замкнеться у своїх границях», корисною в національній політиці Польщі [46, s. 300]. Подібної думки дотримувався новосончівський повітовий староста Мацей Лах, який у листі від 20 жовтня 1933 р. до краківського воєводи, майбутнього міністра внутрішніх справ Польщі Владислава Рачкевича, писав: відокремлення від перемишльського єпископа «буде корисне для спольщення лемків» [46, s. 301]. Відтак, поза сумнівом, створення ААЛ інспірувала польська влада, котра використала лемківських москвофілів у своїх планах. І слід визнати: вже за адміністрування о. Василя Масцюха у деканатах ААЛ припинились спроби переходу на православ'я й поменшало сутічок на релігійному ґрунті. У цьому сенсі ААЛ, дійсно, виправдала сподівання Апостольської Столиці.

Маємо також чимало прикладів підтримки ААЛ москвофілами, які у своїх періодичних виданнях «Русский голос», «Земля і воля», «Лемко» протегували деукраїнізаційним планам адміністраторів. Не випадково в Ухвалі 4-го з'їзду Руської селянської організації від 26 грудня 1934 р. створення ААЛ було названо найбільшим успіхом москвофільського руху. Москвофіли неодноразово порушували питання піднесення її адміністратора до єпископської гідності та поширення його юрисдикції на всіх греко-католиків-лемків у межах Галицької митрополії ГКЦ.

Протилежну позицію у справі ААЛ зайняли діячі українського національного руху. Останні вважали її створення кроком, ворожим національним інтересам лемків. Ще у 1933 р. видання «Діло», «Новая Зоря», «Нива», коментуючи події релігійного життя на Лемківщині, дали недвозначно політичну оцінку церковним планам влади і москвофілів. Газета «Діло» [10] писала, що подібні експерименти болісно вразять гідність кожного українця без різниці його віросповідання. 10 березня 1934 р. надзвичайне, присвячене питанню ААЛ, засідання проводу Українського націо-

нально-демократичного об'єднання (УНДО) ухвалило резолюцію. У ній вихід частини греко-католицьких громад регіону з-під юрисдикції перемишльського єпископа названо акцією «проти релігійно-церковної і народної єдності Галицької митрополії». Засідання рекомендувало українській парламентській делегації передати відповідну відозву урядові та Апостольській Столиці. Її оголосив повітовий з'їзд УНДО у Сяноку 1936 р. після смерті о. Василя Масцюха [46]. Однак Рим і особливо польська влада були зацікавлені у подальшій діяльності ААЛ.

Прийняття Декрету Конгрегації Східних Церков спричинило протести частини лемків. Греко-католицькі парафії з Карликова і Плонна на Сяноччині через своїх представників просили єпископа Йосафата Коциловського повернути їх у Перемишльську єпархію [1, sygn. 963, k. 448]. З огляду на це, владика гальмував виконання домовленостей, зазначених у «Modus Agendi». Натомість о. Василь Масцюх вже у 1935 р. оголосив конкурс на заміщення майже 50-ти священницьких посад. Трансфер здійснювався з багатьма порушеннями прав українських священників, зумовивши їхні скарги на адресу апостольського нунція [33, s. 288–291]. Це викликало занепокоєння української греко-католицької спільноти як в Галичині, так і на Лемківщині.

Римо-Католицька Церква, натомість, підтримала виселення священників – симпатиків українського руху. В архівних документах занотовано численні факти співпраці єпархії РКЦ з курією ААЛ, насамперед з о. Василем Масцюхом, який брав участь у спільних з римо-католиками деканальних з'їздах, державних і церковних урочистостях, протегував участь лемків у святах і мирянських рухах РКЦ [24, с. 116–118]. Такі дії схвально коментували католицькі видання «Przegląd Powszechny» і «Przegląd Katolicki». За о. Якова Медведького у часописі отців-єзуїтів «Oriens» жваво обговорювались питання подальшої перспективи ААЛ, піднесення адміністратора до єпископської гідності і навіть створення окремої греко-католицької єпархії [46].

Обмежуючи вплив на лемківські парафії перемишльського владики і зупинивши ескаляцію «Тилявського розколу», ААЛ водночас звузила потенціал Православної Церкви. Усвідомлюючи це, Місіонерська комісія Варшавсько-Холмської єпархії ПАПЦ у травні 1935 р. поділила православні громади Лемківщини на два округи: Східногалицький, у відповідності до кордонів Перемишльської

епархії, і Лемківський, що дублював межі ААЛ [26, с. 112–116]. Це мало конкретизувати місійну діяльність православних, адаптувавши її до нових обставин. Цього ж року створено церковне братство ім. о. М. Сандовича у пам'ять православного священника-лемка, страченого австрійською владою. У Лемківському окрузі православні священники посилили співпрацю з єрархією ААЛ та московфільськими організаціями. Як бачимо, створення ААЛ об'єднало різні політичні і церковні кола Польщі.

Проведений аналіз засвідчує: історія діяльності Апостольської Адміністрації Лемківщини має важливе значення у вивченні суспільно-політичного, національно-культурного і релігійного життя на Лемківщині та у Західноукраїнському регіоні у першій половині ХХ ст. Заснування ААЛ було підготовлено тривалим перебуванням Лемківщини під іноземним економічним і політичним гнітом, ідейною боротьбою московфільських і проукраїнських сил, політикою польської влади, спрямованої на регіоналізацію та колонізацію лемків, їх відірваність від українського національного руху. Створення нової структури підтримали Римо-Католицька Церква і Автокефальна Православна Церква Польщі, які розглядали ААЛ чинником протистояння у регіоні Греко-Католицькій Церкві. Визначення політичних і церковних кіл, зацікавлених в церковно-адміністративному поділі давньої Перемишльської єпархії, вказує на головних інспіраторів цієї акції. Ідея створення ААЛ, керована ідейно-політичними міркуваннями, просувалась, насамперед, польським урядом, який використав у цьому громадсько-релігійні кола московфілів.

Література:

а) архівні і церковні джерела

1. Archiwum Akt Nowych u Warszawie. – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.
2. Archiwum Państwowe w Krakowie. – Urząd Wojewódzki w Krakowie.
3. Archiwum Państwowe w Przemyślu.
4. Конкордат між Св. Престолом а Річюпосполитою Польською // Вістник Станіславівської Єпархії. – 1925. – Ч. 9–12. – С. 38–47.
5. Шематизм греко-католицького духовенства Апостольської Адміністрації Лемківщини. – Львів, 1936; Стемфорд, 1970 (офсет).
6. Codex Iuris canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego / Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu. tekst dwujęzyczny, E. Szafrowski (tłumaczenie) i komisja naukowa pod redakcją K. Dynarskiego. – Poznań, 1984.

7. Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dn. 10 lutego 1925 r. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1925. – Nr. 72.

8. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Ustawa z dnia 17 marca 1921 roku // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1921. – Nr. 44.

9. Sacra Congregatio pro Ecclesia Orientali. I. Decretum erectionis Administrationis Apostolicae, 10 febr. 1934 // Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale. – Romae, 1935. – Annus XXVII. – Ser. II. – Vol. II.

б) періодика

10. Діло. – Львів, 1934. – 25 лютого.

11. Діло. – 1934. – 9 листопада.

12. Нива. – Львів, 1934. – № 3, березень.

13. Нова Зоря. – Львів, 1933. – 3 грудня.

в) видання

14. Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства / Микола Андрусак. – Львів, 1935.

15. Ваврик В. Терезин і Талергоф / Василь Ваврик. – Львів, 1928.

16. Вагілевич І. Лемки – мешканці західного Прикарпаття / Іван Вагілевич / Пер. укр. І. Д. Красовського // Народна творчість та етнографія. – Київ, 1965. – № 4.

17. Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі / Володимир Гнатюк // Етнографічний збірник: у 6 т. – Львів, 1897–1911.

18. Красовський І. Лемківщина у боротьбі за об'єднання з Україною / Іван Красовський. – Нью-Йорк, 1964.

19. Лемківщина: земля – люди – історія – культура / Ред. Б. О. Струмінський: у 2 т. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1988.

20. Лемкин И. Ф. Матеріальна культура Лемківщини / Йоан Лемкін (Полянський). – Краків, 1941.

21. Його ж. История Лемковины / Иоанн Лемкин (Полянский): в 5 ч. – Нью-Йорк, 1969.

22. Його ж. 20 років неволі: Лемківщина під польським ярмом. – Краків, 1940.

23. Любчик І. Лемківщина в національно-визвольних змаганнях українського народу 1918–1919 рр. / Ігор Любчик // Україна Соборна. Збірник наукових статей. – Київ, 2005. – Вип. 2. – Ч. 3: Історична регіоналістика в контексті соборності України.

24. Його ж. Польська політика на Лемківщині в 30-х роках ХХ ст. // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. 1.

25. Магочій П. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848—1948) / Павло (Пол) Магочій. – Ужгород, 1994.

26. Мокляк Я. Православне віросповідання і політична свідомість

лемків у міжвоєнній Польщі / Ярослав Мокляк // Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. – Рівне, 2011. – Вип. 12.

27. Гарнович Ю. Ілюстрована історія Лемківщини / Юліан Гарнович. – Львів, 1936.

28. Шах С. Між Сяном і Дунайцем: Спомин / Степан Шах. – Мюнхен, 1960. – Ч. 1.

29. Best P. Apostolska Administracja Łemkowszczyzny 1934–1944 / Paul Best // Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa / Red. Stanisław Stępień. – Przemysł, 1998. – Т. 4. Katolickie unie kościelne w Europie środkowej i wschodniej – idea a rzeczywistość.

30. Duda T. Stosunki wyznaniowe wśród Lemków grekokatolickich zamieszkałych na terenie obecnej diecezji tarnowskiej w XIX i XX wieku / Tadeusz Duda // Tarnowskie Studia Teologiczne. – Tarnów, 1986. – Т. 10.

31. Falkowski J. Zachodnie pogranicze Huculszczyzny. Dolinami Prutu, Bystrzycy Nadwórniańskiej, Bystrzycy Sołotwińskiej i Łomnicy / Jan Falkowski. – Lwów, 1937.

32. Hanus M. Apostolska Administracja Łemkowszczyzny / Marek Hanus // Rocznik Rymanowa Zdroju. – Rymanów-Zdrój, 1996. – Т. 1.

33. Krochmal A. Stosunki między grekokatolikami i prawosławnymi na Łemkowszczyźnie w latach 1926–1939 / Anna Krochmal // Lemkowie w historii i kulturze Karpat / Red. Jerzy Czajkowski. – Rzeszów, 1992. – Cz. 1.

34. Kwilecki A. Problemy socjologiczne Łemków na Ziemiach Zachodnich: uwagi teoretyczne i terminologiczne / Andrzej Kwilecki // Kultura i Społeczeństwo. – Warszawa, 1966. – Nr. 3.

35. Ejusd. Lemkowie: zagadnienia migracji i asymilacji. – Warszawa, 1974.

36. Ejusd. Współzycie z ludnością polską i przemiany kulturalne w grupie Łemków // Etnografia Polska. – Warszawa, 1970. – Т. 14, cz. 1.

37. Leszczycki S. Zarys antropogeograficzny Łemkowszczyzny / Stanisław Leszczycki // Wierchy. – Kraków, 1935. – Roczn. 13.

38. Lewandowska M. Administracja Apostolska Łemkowszczyzny / Magdalena Lewandowska // Płaj. Almanach karpacki. – Warszawa, 2003. – Nr. 27.

39. Lemkowie: kultura – sztuka – język: materiały z sympozjum zorganizowanego przez Komisję Turystyki Górskiej, Sanok, dn. 21–24 września 1983 r. – Warszawa; Kraków, 1987.

40. Lemkowie w historii i kulturze Karpat / Red. Jerzy Czajkowski. – Rzeszów, 1992. – Cz. 1; Sanok: 1994. – Cz. 2.

41. Moklak J. Kształtowanie się struktury Kościoła prawosławnego na Łemkowszczyźnie w II Rzeczypospolitej / Jarosław Moklak // Przez dwa stulecia: XIX i XX wiek – studia historyczne ofiarowane prof. Wacławowi Felczakowi. – Kraków, 1993.

42. Ejusd. Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe. – Kraków, 1997.

43. Nowakowski K. Sytuacja polityczna na Łemkowszczyźnie w latach 1918–1939 / Krzysztof Nowakowski // *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*. – Cz. 1.

44. Ejusd. Apostolska Administracja Łemkowszczyzny w latach 1939–1947 // *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa* / Red. Stanisław Stępień. – Przemysł, 1998. – T. 3. Studia z dziejów grekokatolickiej diecezji przemyskiej.

45. Olszański T. Z dziejów Kościoła na Łemkowszczyźnie / Tadeusz Olszański // *Chrześcijanin w świecie. Zeszyty ODiSS*. – Warszawa, 1988. – Nr. 8–9.

46. Prach B. Apostolska Administracja Łemkowszczyzny / Bolesław Prach // *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*. – Cz. 1.

47. Reinfuss R. Łemkowie jako grupa etnograficzna / Roman Reinfuss // *Prace i Materiały Etnograficzne*. – Lublin, 1949. – T. 7.

48. Ejusd. Ze studiów nad kulturą ludową Łemkowszczyzny po obu stronach Karpat // *Polska Sztuka Ludowa*. – Warszawa, 1966. – Nr. 1.

49. Ryńca M. Administracja Apostolska Łemkowszczyzny w latach 1945–1947 / Mariusz Ryńca. – Kraków, 2001.

50. Smoleński J. Łemkowie i Łemkowszczyzna / Jerzy Smoleński // *Wierchy*. – 1935. – Rocz. 13.

51. Wirchniański P. Prawosławie na Łemkowszczyźnie w 1926–1931 / Piotr Wirchniański // *Zuстрічi*. – Warszawa, 1989. – Nr. 19.

52. Wójtowicz B. Życie religijne grekokatolików na Łemkowszczyźnie w XX wieku. Uwarunkowania polityczno-administracyjne / Bernadetta Wójtowicz // *Slavia Orientalis*. – Warszawa, 1990. – Nr. 1–2.